

En utmaning för mansforskningen är förbindelsen mellan det subjektiva och strukturella i mäns liv. I detta spänningsfält ser Helene Aarseth och Bente Marianne Olsen en möjlighet till förändring, både för män som grupp och för en strukturell könsmaktordning.

Maskulinitet, imagination och livssammanhang. Att nå förändringspotentialer hos män

Helene Aarseth & Bente Marianne Olsen

När män slår an nya toner på klaviaturen saknas en klangbotten för att vi ska kunna höra den nya melodin. Den kritiska mansforskningen har en potential för att skapa denna klangbotten, men nyanserna är ändå lite otydliga när melodin om mäns förändring spelas. Vi behöver nya metodiska och teoretiska ingångar som kan gripa över fler toner och nya harmonier i spänningsfältet mellan mäns personliga motivation till förändring och deras strukturella dominansposition.

Många studier har under de senaste 15–20 åren bekräftat att det har skett och fortfarande sker sociala förändringar i både mäns familje- och arbetsliv i de nordiska länderna.¹ Syftet med denna artikel är att diskutera några teoretiska och metodiska ingångar för utforskandet av mäns samhälleliga förändringspotential utifrån en förståelse av de förändringar som genereras i manliga livssammanhang i Norden idag. Utgångspunkten är vår forskning kring

nordiska medelklassmän, vilka på olika sätt kan betraktas som företrädare för ett manligt förändringsprojekt genom att de bryter mot den könskomplementära arbetsfördelningen inom arbets- och familjeliv. Ett huvudspår i denna forskning är att dessa män berättar om motsättningar i sina liv, om arbetslivets krav, om hoppet om rikare familjerelationer och strävan efter att skapa en kvalitativt bättre kontakt med sina barn än de själva upplevt med sin far i sin ursprungsfamilj. Samtidigt är det få av dessa män som problematiserar rådande maskulinitetsideal inom andra livsområden, det är t ex bara ett fåtal som sätter ett frågetecken inför "arbetets primat".²

Artikeln är ett led i teoriutvecklingen inom ett gemensamt nordiskt projekt om välfärd, maskulinitet och social innovation, där sök-
ljuset riktas mot de faktorer som skapar förändring i mäns liv. Projektet bygger metodiskt på kvalitativa intervjuer med män och

kvinnor. Syftet är att utröna vilka faktorer som motiverar män att söka ett allt större ansvar för det reproduktiva livssammanhanget, både i familjen och i arbetslivet. Vi intresserar oss för de erfarenheter som män har av att skapa broar mellan sina nya önskningar om att uppnå en större delaktighet och närhet i sina livssammanhang och utformningen av maskulinitet i arbets- och samhällslivet. Vi har därför sökt teorier och metoder som kan fånga förhållandet att sociala förändringsprocesser i mäns liv skapas i utrymmet mellan mäns subjektiva upplevelser av längtan efter något annat, t ex närhet och intimitet, och deras position i den strukturella könsarbetsdelningen.³

Under de sista tio åren har flera undersökningar i Norden funnit liknande spår av "nya fäder" vilka utmanar traditionella maskulinitetsideal.⁴ Både med utgångspunkt i dessa och egna studier av mäns förändring upplever vi emellertid att den kritiska mansforskningen möter utmaningar i försöket att gripa förbindelsen mellan personligt motiverade förändringsprojekt bland några fäder och förändringsmönster som kan ha en bredare samhällelig betydelse, både för männen själva och för relationen mellan könen. Här vill vi diskutera ett sådant angreppssätt genom att etablera en förbindelse mellan begreppen maskulinitet, imagination i livssammanhang och social förändring. Vårt fokus är riktat mot det som senare definierats som "den normala arbetstagaren", dvs den vita, sammanboende medelklassmannen med heltidsarbete.

Artikeln inleds med en diskussion av att viktiga aspekter i förändringsprocesser i mäns liv går förlorade om de uteslutande betraktas utifrån ett antagande om att män som grupp är bärare av dominans över kvinnor som grupp. Vi lyfter fram livssammanhang som ett begrepp som bättre fångar relationen mellan

mäns och kvinnors subjektiva livsvärden och deras komplexa positioner i den strukturella könsarbetsdelningen. Därefter pekar vi på två teoretiska ingångar som kan gripa dialektiken mellan begränsningarna och möjligheterna i det vi kallar ett "normal-manligt" livssammanhang. Den första av dessa är begreppsparet manlig – omanlig som griper sammanhangen mellan mäns självdominans – "rädslan för att falla" – och deras dominans över andra. Den andra är begreppet "social imagination" hämtat från Ulrike Prokops teori om kvinnliga livssammanhang.⁵ Vi diskuterar om detta begrepp kan utgöra en ingång till att förstå hur dialektiken mellan brist och lust kan vara drivkraften i subjektiva förändringsprocesser hos män. Därefter diskuterar vi de metodiska möjligheterna att belysa förändringsprocesser i mäns liv med hjälp av en teknik som etablerar flera berättarrum i den enskilda kvalitativa intervjun. Avsikten är här att skapa en dialog mellan den intervjuade och intervjuaren kring betydelsen av motsättningar i den intervjuades olika framställningar av sig själv.

Mäns förändringspotential

Vad gäller kvinnors förändringsprojekt kan man tala om en social rörelse som har lett till att stora grupper av kvinnor försöker uppnå arbetsförhållanden och en generell ställning i samhällets organisatoriska struktur i linje med de som stora grupper av män tidigare har förvärvat. Det är däremot svårt att identifiera en entydig riktning eller rörelse i mäns förändring. Vi tycker oss kunna se en tendens att föreställningar om vad mäns förändring ska bestå av mer eller mindre är avledda från föreställningar om kvinnors förändringsprojekt. För att sätta det hela på sin spets blir målet för mäns förändring primärt att medverka till att stärka kvinnors samhällsställning. De nya möjlig-

heter som öppnas för mäns förändringspotential är en sekundär effekt av detta projekt.⁶

Spänningen vi har pekat på mellan mäns subjektiva förändringspotential och deras strukturella position kan i vår förståelse knytas till denna problematik. När vi skall ange begrepp på mäns förändring är det hela tiden som om *det nya* bär med sig begränsningar. Det framträder primärt från personliga, individuella önskemål, t ex knutet till utveckling av far-barn-relationen, och i mindre grad som ett bredare förändringsprojekt knutet till den strukturella könsarbetsdelningen. Som vi redan nämnt finner vi i intervjuerna få reflektioner kring behovet av en ny utformning av relationen mellan könen eller mellan familje- och arbetsliv. Detta förhållande understöds också av statistik som visar små förändringar i relationen mellan könen när det gäller fördelning av tid, pengar och maktpositioner i arbetsliv och politik. Det är t ex fortfarande vanligast att män vars yngsta barn är under 6 år arbetar många fler timmar än vad kvinnor i samma situation gör.⁷ Män väljer inte heller i lika hög utsträckning som kvinnor bort arbetslivet som huvudsysselsättning för att gå ner på deltid eller ta föräldraledigt längre perioder.⁸

Därmed ser vi å ena sidan förnyelse och förändringar i mäns nära relationer. Men å andra sidan ser vi samtidig att det inte sker reella överskridanden av samhälleliga maktstrukturer knutet till kön. Lisbeth Bekkengen tydliggör hur våra förståelser av mäns förändring faller in i denna motsättning när hon påpekar att ”de nya fäderna” särskilt framhävs i studier av män, medan studier av arbetsdelningen i relationen *mellan* könen i högre grad tydliggör begränsningarna i fädernas förändringsprojekt.⁹ När man fokuserar på den strukturella könsarbetsdelningen slutar analysen

ofta med en tolkning där ”de nya fäderna” och deras nya praktiker ses som en modernisering av en hegemonisk maskulinitet.¹⁰

Detta spänningsförhållande återfinns vi i ännu tydligare form i den anglo-amerikanska profeministiska mansforskningen, där män tillskrivs en önskan om förändring på subjektiv nivå men inte på strukturell nivå, eftersom detta anses vara oförenligt med manliga dominanspositioner. Robert Connell säger t ex att ”men as an interest group [is] concerned with defence, and women as an interest group [is] concerned with change”, medan han på andra ställen i sin berömda bok *Masculinities* (1995) poängterar vikten av att fokusera forskningen på mäns subjektiva motiv för förändring, samt på behovet av att vidga utrymmet för mäns möjligheter så att de kan utveckla sina relationer och sina emotionella liv.¹¹ Stephen Whitehead skriver om ”the automatic loss of status and material privilege for men which goes with equity”.¹² Men han skriver också om nya ontologiska positioner som blir tillgängliga för män om de överger hegemoniska beteendemönster. Det är detta spänningsförhållande mellan å den ena sidan mäns ontologiska möjligheter och personliga förändringsmotivationer, och å den andra reproduktionen av manlig dominans på strukturell nivå som är vår angelägenhet i det följande.

Kritisk mansforskning

Den kritiska mansforskningens framväxt är både vad avser tid och innehåll sammanflätad med utvecklingen av perspektiv där båda könen betraktas som socialt och historiskt konstruerade.¹³ Denna utveckling innebär att maskulinitet inte längre kan ses som en avledning av patriarkaliska strukturer. Istället söker den kritiska mansforskningen – som termen antyder – att kombinera ett kritisk

könsmaktperspektiv med en förståelse av mäns livsvärld genom en förståelse av manlig subjektivitet som något som hela tiden produceras innanför komplexa sociala och kulturella processer. I viss mening kan man säga att den kritiska mansforskningen därmed utgår från och tillägnar sig spänningsfältet mellan det subjektiva och det strukturella i mäns liv. Det är också i detta spänningsfält vi kan finna vad som begränsar och vad som motiverar mäns förändring. Vår uppfattning är att detta spänningsfält både bär med sig möjligheter och begränsningar för den kritiska mansforskningen att nå en potential till förändring bland män som kan generera reella förändringar inom den strukturella könsmaktordningen.

Connells teori om maskuliniteter, som är särskilt utvecklat i hans bok *Masculinities*, har nått en central position som inspirationskälla i studier av sambandet mellan mäns liv och strukturella maktdominans, både i de anglo-amerikanska och nordiska länderna. Connell försöker fånga sociala praktiker som både förnyar och genereras inom bestämda strukturer och sociala relationer som ”könade projekt” (s. 72). Maskulinitet och feminitet är just konfigurationer av sådana bestämda praktiker, eller *processer av konfigurerande praktiker*. Connell är i *Masculinities* inspirerad av Sartre och de Beauvoir då han understryker att maskulinitet och feminitet inte betecknar fastlagda karaktärstyper utan olika sätt att leva (s. 19). Dessa sätt att leva har utvecklats genom ”ständig tillblivande involvering i bestämda situationer och sociala strukturer”.¹⁴ För att utröna hur olika sidor av vårt självmedvetande är organiserade måste vi enligt Sartre studera spåren i den enskilda människans livshistoria ”och söka bakåt till de olika primära tillknytningar som denna persons liv har blivit konstituerat genom (s. 18). Connells konfigurations-

begrepp som ”könade projekt” genererade genom subjektets erfarenheter och livshistoria, är enligt vår uppfattning en användbar utgångspunkt för att förstå gemensamma dynamiska processer i mäns subjektiva formande av sina liv i definierade historiska och sociala kontexter. Det finns dock andra drag i Connells teoretiska apparat som tenderar att etablera skillnader mellan det subjektiva och det strukturella i mäns liv, vilket vi återkommer till.

Bristande artikulering

En stor utmaning för den kritiska mansforskningen är att utveckla tolkningsmodeller som å ena sidan tydliggör förbindelser mellan mäns erfarenheter och deras förståelse av erfarenheterna, och å andra sidan deras position i den strukturella könsarbetsdelningen. När vi koncentrerade våra undersökningar av ”de nya fäderna” kring frågan hur dessa män formade sitt faderskap utifrån hur de själva upplevde sina fäder när de var små, kunde vi se den typen av konfigurationer av levd erfarenhet och strukturell position. Därmed kom vi också in i utrymmet mellan mäns personliga, upplevda förändringsmotivationer och deras strukturella position som både fäder och manliga arbetstagare.

Samtidigt möter vi en del utmaningar i att förstå vilka förändringar som kan bli betydelsefulla utöver ett avgränsat och tillsynes privat förändringsprojekt som närvarande och deltagande småbarnsfäder. Vi ser tendenser till att männens berättelser om sina nära relationer och familjen i en mening stängs inne eller privatiseras. Berättelserna blir präglade dels av en form av *idealisering*, dels av *tystnad* eller bristande artikulering. Det är som om förändringarna i dessa mäns liv både överkommuniceras som ett personligt, idealiserat

förändringsprojekt, t ex knutet till betydelsen av att vara en närvarande far eller glädjen över kreativ utlevelse i köket, men samtidig präglad av tystnad eller bristande artikulering som ett mer konkret förändrings- eller erövringsprojekt knutet till eget kön och till mäns strukturella position i samhället.

Den engelske mansforskaren Stephen Whitehead (2001) illustrerar på ett tydligt sätt den bristande artikuleringen av en förbindelse mellan det subjektiva och det strukturella i mäns liv. Whitehead har intervjuat engelska ledare inom ett mansdominerat yrke i en brittisk universitetsmiljö. När han intervjuade de kvinnliga ledarna om deras upplevelser av tillvaron på arbetsplatsen fick han en mängd berättelser om betydelsen av att de var kvinnor. De manliga ledarna däremot tematiserade överhuvudtaget inte sitt kön i intervjuerna. Mot slutet av intervjuerna valde därför Whitehead att explicit fråga: "Vilken betydelse har det att du är man för din upplevelse av att vara ledare här?". Whitehead antecknade samtliga svar och de låter på följande sätt: Man nr 1: "Hmmm... Intressant..., kan du säga lite mer för att hjälpa mig på traven?"; Man nr 2: "Jag vet inte... Jag vet verkligen inte vad jag ska svara på det"; Man nr 3: "Jag vet inte, jag har bara haft tur, egentligen"; Man nr 4: "Det är svårt. Svårt att ge ett realistiskt svar... Jag är ju inte kvinna"; Man nr 5: "Hmm... (paus)... hm... det är den enda fråga jag måste fråga min fru om".¹⁵ Och på liknande sätt fortsätter det.

Whiteheads slutsats är att det inte kan uppstå någon förändring bland män förrän de inser sin privilegierade samhälleliga dominansposition. En möjlig alternativ tolkning skulle kunna vara att den tvekan och tystnad som Whiteheads enkla men geniala fråga avslöjar bär på nyckeln till viktig kunskap. Här synliggörs nämligen att männen inte kan verbalisera

några särskilda utmaningar och problem som skulle vara gemensamma för dem som grupp i denna speciella kontext, utan vi står kvar med frågor som: Har inte dessa män barn? Är det oproblematiskt för dem att delta i en konkurrenspräglad, arbetsintensiv brittisk universitetsmiljö? Kanske är det precis i denna tystnad som vi kan finna svaren på vad som hindrar respektive främjar reella förändringar bland män och varför berättelser ur mäns liv inte får någon klangbotten för en mer sammanhängande berättelse om mäns motiv för förändring.

Relationen maskulinitet – dominans

Trots de öppningar som Connells förståelse av maskulinitet innebär, dvs maskulinitet som en konfiguration av mäns livserfarenheter och strukturella positioner, finns en tendens att den teoretiska apparaten glider från konkreta livserfarenheter till strukturella positioner. Vi ser detta som en konsekvens av att Connell inför en universell könsordning av manlig överordning och kvinnlig underordning, en struktur som existerar parallellt med könsarbetsdelning på den ena sidan och könad utformning av begär på den andra (s. 74). Könsmakten tolkas därmed inte som något som produceras i och genom könsarbetsdelningen och det olikartade forandet av könsens begär. Visserligen samverkar den med dessa sociala och psykologiska strukturer, men i stort sett är den åtskild från dem och existerar som en självständig och i sin yttersta konsekvens isolerad orsaksstruktur.¹⁶

Vi anser att det leder till att man förlorar i synen på hur könsmacht utgörs av sociala och kulturella processer som på olika sätt inverkar på och avgränsar bägge könsens livsmöjligheter och erfarenhetsutrymme. Istället handlar könsmacht om "slutprodukten" av denna strukturella organisation av arbete och begär; köns-

makt handlar inte om mäns och kvinnors strukturellt olika möjligheter utan om ”den patriarkala andel” som män tjänar på.¹⁷ Med en sådan a priori bestämmelse av vem som förlorar och vem som vinner på könsmakten är vägen kort till en snävare förståelse där makt är detsamma som kontroll över fördelar, och där den enes vinning måste uppvägas av den andres förlust i en nollsumme-relation.¹⁸ Därmed blir könsmakten principiellt instängd i en statisk antingen-eller-logik; män som grupp vinner på den och då kan de inte samtidigt förlora på den. För kvinnor som grupp förhåller det sig tvärtom; de förlorar och då kan de inte samtidigt vinna.

Personlig eller strukturell maktlöshet

Mot en sådan förståelse argumenterar vi för att könsmakt måste förstås som något som produceras *innanför* och verkar inom bestämda institutioner, vare sig det gäller könsarbetsdelning eller organiserandet av begär, och inte som en egen självständig struktur. Både män och kvinnor lever inom denna strukturella könsordning och den är också avgörande för deras möjligheter att välja sina liv. Det är därför dessa institutioner måste utforskas för att vi ska kunna förstå hur den strukturella mansdominansen genereras samt hur den fungerar i den enskilda kvinnans och mannens liv.

Problemet med Connells teori om hegemonisk maskulinitet är att manlig dominans existerar som något utvändigt som är vad den är, oavhängig mäns subjektiva upplevelser av t ex frustration, maktlöshet eller sårbarhet. Denna uppdelning av en inre spänning i mäns liv har tydligt sammanfattats av den brittiske mansforskaren Victor Seidler.¹⁹ Enligt Seidler är förbindelsen bruten mellan det personliga och det politiska i mäns liv när man har etablerat mäns känsla av maktlöshet som personlig

och kvinnors känsla av maktlöshet som uttryck för en strukturell makt. Rent konkret sker denna uppsplittring hos Connell genom att han placerar spänningen mellan makt och maktlöshet som en motsättning dels mellan olika grupper av män, dels genom att placera den som en motsättning mellan mäns olika positioner eller identiteter. Även om Connell understryker att det här är frågan om ständiga förhandlingar mellan olika positioner och inte om några fastlagda karaktärstyper, finns tendensen att hans teoretiska apparat på denna punkt glider över till att fokusera hegemoniska och underordnade positioner. Genom att betona en hierarkisering mellan mäns positioner riskerar man att stå kvar med föreställningen att det är ”några” som innehar rollen som hegemoniska, de som med framgång kan ställa krav på att ha auktoritet (s. 77).

Vi anser att denna typ av logik ständigt dyker upp även i Connells försök att visa på det motsatta. När han illustrerar den möjliga komplexiteten och diskrepansen mellan olika identiteter i en mans liv hänvisar han t ex till en konkret finansman, som per definition framstår som hegemonisk, och som på 1950-talet spelade en aktiv roll i de homosexuellas kamp, dvs de per definition underordnades kamp.²⁰ Så som vi förstår Connell är det särskilt i dessa underordnade eller marginella maskulina positioner som förändringspotentialen ligger. Men genom att placera förändringspotentialen hos underordnade maskuliniteter förflyttas fokus från de strukturella fenomen som präglar många mäns liv inom den existerande könsarbetsdelningen och begärsstrukturen. Fokus förflyttas från den känsla av frustration och saknad som produceras hos män som en *följd* av deras position i en bestämd heterosexuell organisering av arbete och begär, och över till den frustration och känsla av maktlöshet som

produceras som en följd av *avvikelse* från denna position. Därigenom förlorar vi den förändringspotential som genereras i spänningsförhållandet mellan å ena sidan mäns subjektivt upplevda saknad och motivation, och å andra sidan deras plats i en viss historisk och social form av könsarbetsdelning och sexualitet.

Mäns livssammanhang

Vi menar att begreppet *livssammanhang* kan utgöra en alternativ ingång för att gripa en konfiguration av levd erfarenhet och strukturell position och som vi såg också är syftet med Connells maskulinitetsbegrepp. Begreppet härrör från teorin om *Kvinnors livssammanhang* (1981) av Ulrike Prokop. Prokop skrev inom den tyska kritiska teorin, och begreppet *livssammanhang* avser gripa just den förståelse av dialektiken mellan det personliga och det politiska som vi känner igen från Frankfurt-skolans analyser av det kapitalistiska samhället. Begreppet är sedan använt av Øystein Holter och Helene Aarseth i förhållande till mäns liv (1993), och i det följande går vi vidare med denna utveckling.

Livssammanhang utgörs dels av de materiella och symboliska strukturer som reglerar subjektets liv, dels av subjektets meningsskapande praktik inom dessa strukturer. De materiella och symboliska strukturerna kan slå rot i livssammanhangen pga könsarbetsdelning eftersom det uppstår en materiell och symbolisk uppdelning av livssammanhangen i två skilda könade sfärer. Den materiella uppdelningen kommer till uttryck genom att kvinnor och män ofta har hand om olika arbetsuppgifter, såväl inom reproduktion som produktion. Den symboliska uppdelningen kommer däremot till uttryck i form av en naturalisering av mänskliga egenskaper och handlingar, vilket leder till en tillsynes oändlig

uppdelning av manligt och kvinnligt som visserligen kan ändras i betydelse och innehåll över tid och i rum, men som i kraft av naturaliseringen framstår som essentiella i det sammanhang där de är betydelsebärande.²¹ Jorun Solheim förklarar problemet så här:

Symboler överför mening, transporterar den från en domän till en annan genom en uppsättning av metaforiska och metonymiska förbindelser, genom bilder, liknelser och föreställningar. Denna betydelsetransport är i princip oändlig – det är just därför som kön som symboliskt fenomen inte låter sig avgränsas, utan ständigt uppträder i nya skepnader (s. 108).

Men i praktiken är den materiella och symboliska uppdelningen sammanflätade och verkar som en social och kulturell djupstruktur genom subjektets formande av sina praktiker och subjektets tolkning av dessa, samt det förhållande att subjektet därigenom kan skapa sitt liv som en sammanhängande helhet. Denna praktik får mycket riktigt näring från en del innerliggjorda erfarenheter av var gränserna mellan det ena könet och det andra börjar och upphör. Men samtidigt är det också fråga om en fortlöpande tolkning av dessa erfarenheter i mötet med strukturella villkor. Vi för därför in en dialektik i begreppet livssammanhang genom att å den ena sidan slå fast att det existerar materiella och symboliska strukturer som subjektet är begränsat av, och som skapar en viss seghet i förändringspotentialen av könade praktiker i aktuella livssammanhang, och som reproducerar en strukturell skillnad och hierarkisering av manligt och kvinnligt. Men å den andra sidan tillägnar vi subjektet en aktiv meningsskapande förmåga som gör det möjligt att reagera mot motsättningar i livssamman-

hangen; det är ju möjligt att förändra sin praktik eller retoriken kring praktiken även om detta måste ske inom vissa sociala och kulturella ramar.

En dialektisk förståelse av relationen mellan individ och struktur är nödvändig för att förklara den ökande komplexitet som kännetecknar mäns livssammanhang i de nordiska länderna idag, där män i likhet med kvinnor alltmer intar både produktiva och reproduktiva positioner i samhället och i familjen. Ett exempel är de intervjuade männen i vår forskning som ger uttryck för en saknad efter att delta mer aktivt i familjelivet, samtidig som de för vidare en manlig "normal-arbetsstagar-identitet" baserad på arbetets primat. Det handlar således om en "balans" där "traditionella" djupstrukturer lever vidare och kommer till uttryck genom traditionella praktiker, samtidigt som det också finns nya praktiker som pekar åt andra håll. Poängen är att livssammanhangsbegreppet gör det möjligt att gripa mäns subjektiva upplevelser av maktlöshet eller en saknad i egna livsvärden som en dynamik som just är strukturell eftersom den härrör från några gemensamma drag i mäns position inom könsarbetsdelningen, dvs som materiellt och symboliskt kopplad till produktionssfären och det offentliga. Därmed blir inte motstånds- och förändringspotentialer bara lokaliserade i en *avvikelse* från den hegemoniska maskuliniteten, så som det kan sägas bli i Connells teoretiska modell, utan också i det som konstituerar det normala i många västerländska medelklassmäns livssammanhang, det vi betecknar som "normal-manliga" livssammanhang.

"Det normal-manliga" är en konfiguration eller mötesplats mellan mäns identitetsskapande och subjektiva livsvärld, och de kulturella och sociala djupstrukturer genom vilka

kön idag produceras i Norden. En sådan mötesplats kan t ex utgöras av "den normal-manliga arbetsstugan", "den manlige försörjaren", "ledaren" eller "mannen som arbetar 60 timmar i veckan". Den konfiguration som ligger bakom dessa etiketter syftar på män i olika kontexter eller institutioner, som t ex "giriga arbetsorganisationer" i det senmoderna samhället. Genom dessa institutioner förenas en strukturell position och ett subjektivt identitetsskapande. Troligen påverkar detta fortfarande i hög grad livet för stora grupper av män på andra och kanske mer direkta sätt än fallet är för kvinnor, även om mönstret hela tiden tenderar att utjämnas. Vi anser att män hittills endast i liten utsträckning har kunnat välja att förlägga sin huvudsakliga verksamhet till familjen eller omsorgsyrken och därigenom få bekräftelse som ett könat subjekt.

Vår uppfattning är att de mer komplexa eller fragmenterade arbetsdelningar mellan könen som vi ser i Norden idag i praktiken öppnar för nya möjligheter till förändring och för nya förväntningar på båda könen. För att studera vad en sådan mer komplex utformning av den komplementära könsarbetsdelningen kan innebära kan man inte bara fokusera förhandlingarna mellan kvinnor och män eller mellan olika grupper av män, utan man måste också studera spänningsförhållandet inom "det normal-manliga". Våra intervjuer med män tyder på att det är just i mötet mellan "den normal-manliga" konfigurationen och de konkreta förändringarna i arbetsdelningen mellan könen som öppnar för den artikulering av maktlöshet, saknad och längtan som inte blir artikulerad inom den mer manifesta könsordningen – och som kanske inte heller har erkänts? Vilken potential för kritik och för förändring finns i så fall i en sådan begynnande artikulering av motsägelser som hittills varit

helt eller delvis dolda av föreställningar om ett sammanflätning av mäns subjektiva motiveringar och deras strukturella position?

Mäns längtan

Vi föreslår att ett sökande efter en autonom förändringspotential i mäns liv kräver metodiska och teoretiska redskap som kan fånga det som inte föreligger som en tydlig artikulerad praktik eller ett tydligt medvetande, utan som just utifrån bristen på en omedelbar sammanflätning mellan strukturella och personliga motiv för förändring framstår som mer tveakande, sammansatt och diffust. Fokus är här att nå en infallsvinkel som kan bidra till att sätta begrepp på en begynnande artikulering av förbindelsen mellan en subjektiv och individuell upplevelse av frustration och maktlöshet och en tillskriven position som privilegerad i könsordningen. Poängen är att man måste utveckla en metod som gör det möjligt att förstå mäns förändringspotential som brett förankrad i mäns livsvärld, och inte enbart utifrån ett i förväg uppställt mål om ett större jämställdhet.

Vi anser att ett förhållningssätt där "förändringens slutpunkt" eller syfte inte så lätt låter sig bestämmas inte nödvändigtvis hindrar oss från att förstå förändringspotentialen från en bestämd utgångspunkt eller utifrån bestämda dynamiker i mäns livssammanhang. I detta sammanhang vill vi ta fasta på en ansats som vi har kunnat spåra hos flera maskulinitetsforskare, nämligen att mäns motiv för att skapa nya praktiker och identiteter i förhållande till kön kan ha en mer latent eller negerande karaktär; det handlar om en frustration inför en del ganska odefinierbara brister eller begränsningar i det egna livet.

Judith Kegan Gardiner pekar på att vi kanske hos båda könen finner en längtan efter

något annat, ett annat liv och ett annat samhälle.²² Enligt Gardiner pekar kvinnors längtan framåt mot en utopisk föreställning om ett samhälle utan dominans. Mäns längtan pekar bakåt mot idealiserade och lika utopiska föreställningar om en "ursprunglig positiv" manlighet före industrialiseringens åtskillnad mellan mannen och hushållet eller familjen. Gardiners påstående att kvinnors längtan syftar framåt medan mäns syftar bakåt måste betraktas i ljuset av en nordamerikansk kontext där den mytopoetiska rörelsen knuten till Robert Bly och den mer politiskt konservativa mansrörelsen *The Promisekeepers* har båda fått stor uppslutning. Vi menar ändå att hennes explicita fokus på längtan kan vara värdefull. Även om den tillbakablickande längtan inte är så tydlig i en nordisk kontext förefaller det relevant att ställa frågan varför sådana former av längtan uppstår i mäns livssammanhang. Kan denna längtan handla om en oro eller saknad som inte kan artikuleras, som förstummas i en polariserad motsägelse mellan mäns upplevda maktlöshet och tillskrivna dominans? Eller om vi förflyttar oss till en nordisk kontext; kommer denna typ av längtan att kunna artikuleras som förändringsmotiv när män bereds nya möjligheter att förflytta sig till andra rum som innebär ett större deltagande i barnomsorg och hushållsarbete i familjer med två försörjare?

Vi anser det viktigt att se denna "längtan" eller känsla av bristande tillfredsställelse som en ansats till eller som en begynnande artikulering av manliga förändringsprojekt. Härigenom blir det möjligt att förankra ett förändringsprojekt i personliga motiv och bevekelsegrunder, samtidigt som man kan ge de personliga bevekelsegrunderna en bestämd riktning relaterad till den könade ordningen i vårt samhälle, dvs till de könade djup-

strukturerna och till könsarbetsdelningen. I detta sammanhang kan man inte tala om mäns förändringspotential i generella termer, dvs som något som män besitter i egenskap av att tillhöra kategorin män, utan om en förändringspotential relaterad till emotionella, kulturella eller sociala dynamiker genom vilka män och maskulinitetsformer genereras. Detta innebär också att förändringspotentialen måste sökas i institutioner och relationer, dvs inte i mannen själv utan i bestämda förhållanden i mäns livssammanhang och i mäns positioner i könsarbetsdelningen.

Mäns förändringspotential har därmed en annan karaktär än kvinnors. Medan kvinnorörelser och feministiska förändringsprojekt på olika sätt har etablerat förbindelser mellan det personliga och det politiska i kvinnors liv, kan man i en mening säga att mäns förändringspotentialer finns i *diskrepansen* mellan det personliga och det politiska. Ett annat sätt att säga det på är att vi saknar förbindelser mellan en artikulerling av otillfredsställelse i egna personliga liv å ena sidan, och den samhälleliga och kulturella definitionen av vilka praktiker som är värdeskapande och därmed symbolsk viktiga å den andra. För de nordiska "normal-manliga" livssammanhang vi diskuterar här kan det t ex handla om den saknad och längtan som erhålls genom att mäns livssammanhang fortsätter att utestänga aspekter av mellan-mänskliga processer som i vårt samhälle är nedvärderade och lokaliserade till kvinnors livssammanhang. För att förstå detta är det nödvändigt att ha en blick för den dynamik som utspelar sig just genom de strukturella dragen i det subjektiva. Detta kräver i sin tur att den maskulina dominansprincipen måste förstås som något som inte (bara) kommer till uttryck genom över- och underordning mellan män och kvinnor eller

mellan män, utan som en dynamik som medför begränsningar också i den enskilde mannens liv.

Rädd att falla och förlora kontrollen

En fruktbar ingång i denna dialektik i mäns livssammanhang finner vi i den nordiska teoriutvecklingen knuten till begreppen manlighet-omanlighet. Detta begreppspar anser vi vara en möjlig ingång till att förstå mäns förändringspotential. I Sverige utvecklas just nu en forskningsinriktning som använder begreppen. De mansforskare som arbetar med dessa skriver i inledningen till en gemensam antologi att de har velat "initiera studier av manlighet som något komplicerat och motsägelsefullt, men där betoningen denna gång inte låg på svårigheten, utan på den positiva möjligheten".²³ Utifrån denna utgångspunkt vill de visa att också män bär på frön till positiva utvecklingsmöjligheter och inte endast står för problem och destruktivitet i samhället.

Begreppsparet introducerades av den svenske historikern Jonas Liliequist i ett försök att visa motsättningar och bruk i synen på manlighet under den förmoderna perioden. De djupstrukturer som män idag använder för att skapa mening när de ska framställa sig själva som fäder eller män konstruerades enligt Liliequist genom en kamp mellan olika möjliga maskulinitetsformer.²⁴ Begreppsparet manlig-omanlig knyts till begreppet rädd att falla, som enligt Claes Ekenstam syftar på den rädsla som män har för att förlora kontrollen över sig själva och därmed anses som omanliga. Om den manliga självbehärsningen skriver Ekenstam att den under industrialismen och i det moderna samhället blivit ett karaktärsdrag som "drivits mycket långt, om än inte på något entydligt sätt".²⁵ Ekenstams tes är att rädslan att falla och därmed förlora kontrollen är

förbunden med en förlust av identiteten som man. Därför fungerar denna rädsla så starkt disciplinerande på många män i vår kultur.

I Ekenstams användning av begreppen manlig-omanlig är det mest fråga om en inre mekanism hos den enskilde mannen, medan andra representanter för "den nya riktningen" betonar inbördes förhållanden mellan män.²⁶ Gemensamt för alla är att manligt-omanligt används för att fånga dialektiken mellan det som kan betraktas som manligt och det som inte kan betraktas som manligt vid en given tidpunkt. I likhet med Connells maskulinitets-teori kan begreppsparet manligt-omanligt förklara hur mäns positioner konstrueras i en struktur där maskulinitetsformer över- och underordnas varandra, samtidigt som de utmanar och formar varandra. Men när maskulinitet inom nordisk teori förstås som en negerande princip där män är rädda att förlora kontrollen över sig själva, och inte som hos Connell där fokus är riktat mot att män som grupp strävar efter att erhålla makt över andra och dominera kvinnor som grupp, riktas här fokus mot ett subjektivt eller inre förhållande där män disciplinerar sig själva. Detta öppnar för en mer dynamisk förståelse av män, där män inte nödvändigtvis bara tjänar på den strukturella mansdominansen, såsom Connell framställer det i sin hegemoniteori, utan här betonas ett inre förhållande mellan mäns dominansposition gentemot andra och mäns självdominans eller självkontroll.

Begreppsparet rymmer således ett dynamiskt maktperspektiv, men det är också viktigt att knyta omanlighetsperspektivet till mäns rädsla för feminisering eller infantilisering.²⁷ Samtidigt är det viktigt att mäns erfarenheter av och relationer till kvinnor inte försvinner när man använder begreppsparet ensamt.²⁸ Som samhällsvetare ser vi också en utmaning i

att utveckla begreppsparet manligt-omanligt till att även omfatta mäns erfarenheter och praktiker i relation till kvinnor och barn, samt de institutioner inom vilka dessa relationer formas. Vi vill argumentera för att rädslan att falla inte bara bör ses som en inre konstituerande dynamik i mäns liv, utan som aktiv dynamik i mäns praktiker och relationer. Då blir det möjligt att omfatta spänningsfältet mellan mäns inre disciplinering och de yttre villkoren som utgörs av en könsrelaterad arbetsdelning och könade djupstrukturer.

Social imagination

Vi vill nu etablera en förbindelse mellan å ena sidan den vaga artikulering av mäns längtan och inre disciplinering i det vi har beskrivit som "normal-manliga" livssammanhang, och å andra sidan rädslan för att falla och begreppet imagination som hos Ulrike Prokop (1981) betecknade en längtan i kvinnliga livssammanhang. Att gå tillbaka till ett begrepp utvecklat inom den tyska kapitalkritiska teorin för 25 år sedan förefaller möjligen vanskligt i dagens konstruktivistiska landskap. Vi menar dock att det utifrån temat män och social förändring kan vara fruktbart att knyta samman dagens teoretiska perspektiv, som öppnar upp för en mer motsägelsefull och sammansatt förståelse av mäns makt och intressen, med den tradition som Prokop skrev inom. Något denna teori kan bidra med är redskap för att kritisera att mänskliga relationer i det kapitalistiska samhället görs till en handelsvara och att utforska möjliga motståndspotentialer eller frigörande strategier i jakten på "det goda livet". Det har också betonats att Prokops försök att fånga något annat genom en subjektiv förmåga till imagination har intressanta beröringspunkter med dagens poststrukturalistiska feminism.²⁹ Detta beror inte minst på att Prokops kritiska

teori har med lust och begär som viktiga motiv och bevekelsegrunder. Men i motsats till många av dagens poststrukturalistiska fokuseringar på möjligheterna i det libidinösa, i lusten och lekfullheten, etablerar Prokop en förbindelse mellan kvinnans libidinösa orientering och kvinnors position i könsarbetsdelningen inom den kapitalistiska produktionsapparaten. Särskilt är det den emancipatoriska potentialen i denna förbindelse mellan motsägelse och ambivalens, både på ett strukturellt och personligt plan, som vi vill ta oss an i detta sammanhang.

Subjektiva strategier som kritik

Begreppet imagination är hämtat från Sartre och handlar hos Prokop om en form av perception, fantasi, spontanitet som är en artikulering eller en projektion av önsketänkande genom en idealisering av vardagslivet. Begreppet betecknar de subjektiva strategier som kvinnor utvecklar utifrån de strukturella motsättningarna och begränsningarna i kvinnors livssammanhang. Som en följd av att kvinnor har en känsla av att komma till korta med sina behov i sin praktik i den privatiserade familjen, samtidigt som de inte ser det organisatoriskt-rationella lönearbetet som en källa till tillfredsställelse, drar de sig tillbaka till familjen och idealiserar vissa aspekter av det. Något av det som i denna situation upplevs som källan till lycka för kvinnorna blir t ex "modet, ordnandet av familjesfären, strävan efter stämning och mer personlighet genom kombination av olika element".³⁰ Artikuleringen av sådana former av önsketänkande blir därför hos Prokop inte bara ideologi; det innebär också ett sätt för kvinnor att artikulera latent kritik av sin samhälleliga position. Det imaginära är ett symbolspråk, ett språk som ska hjälpa en önskan att komma till uttryck, att träda fram (s. 98).

Imagination blir hos Prokop en källa till emancipatoriska ansatser i form av "omåttliga" önskningar som får näring från subjektets lokalisering/position i könsarbetsdelningen. Men dessa önskningar kan inte reduceras vare sig till denna position eller till något helt subjektivt eftersom de innebär en potential för förändring och för överskridande i ett bestämt livssammanhang, i subjektets möte med eller i tolkningen av bestämda praxiserfarenheter. Imaginationen får enligt Prokop näring från motsägelsen mellan det romantiskt-illusionära i hemmet och det organisatoriskt-rationella i samhället. Genom sin position i könsarbetsdelningen blir kvinnan bärare av det romantisk-illusionära som i sin tur är en produkt av att hennes praktiker och produktivkrafter är urskiljda och inkapslade i en "privat" sfär. De kvinnliga produktivkrafterna består enligt Prokop i en förmåga till behovsorienterad kommunikation och en gestaltning av vardagens estetiska innehåll. Men dessa produktivkrafter är begränsade, de är underordnade eller "subsummerade" in under det organisatorisk-rationella, i kapitalets logik och varugörandet av mellan-mänskliga relationer. Kvinnors förmåga till imagination kan ses som en positiv artikulering av en frånvaro och en längtan; kvinnorna är förtryckta och underordnade i den särskilda privatiserade familjen, men denna erbjuder samtidigt fördelar och det är just dessa fördelar som kvinnorna enligt Prokop idealiserar, renodlar, romantiserar. Hennes poäng är att denna idealisering kan användas som medel för att artikulera kritik.

Här ska vi lämna de kvinnliga livssammanhang som de beskrevs på 1970-talet och åter förflytta oss tillbaka till frågan hur vi ska närma oss en förändringspotential och längtan i mäns liv. En väsentlig skillnad mellan Prokops

beskrivning av kvinnliga livssammanhang och begreppet manliga livssammanhang är att män i könsarbetsdelningen har varit placerade inom den samhälleliga produktionen, i det organisatorisk-rationella. Mäns praxiskonfigurationer kan inte utan vidare sägas vara begränsade av kvinnors praxis i den privatiserade familjesfären, såsom kvinnors praxis är begränsat av det organisatorisk-rationella i den offentliga sfären. Därmed ger inte förståelsen någon omedelbar ingång till på vilket sätt mäns livssammanhang präglas av begränsning, utestängning och underordning av mäns praxis som skulle ge näring till imagination i detta livssammanhang, motsvarande kvinnors. Medan det för kvinnor rör sig om ett samband mellan en subjektivt upplevd och strukturellt förankrad inkapsling och nedvärdering, blir det som håller män i skack i förhållande till att leva ut sin längtan och sina drömmar mindre synliggjort eller manifest.

Men kanske skulle man kunna fråga sig vad som blir följden av att mäns livssammanhang har varit präglade av ett liknande samband, och därmed av en utestängning från den möjlighet till "flykt" in i vardagslivets estetik, "stämning" och romantik som vi enligt Prokop finner i kvinnliga livssammanhang? Kan man säga att manliga livssammanhang på samma sätt som kvinnors präglats av begränsning, men att denna begränsning inte består av att vara *utestängd från*, utan snarare *prisgiven åt* en tillvaro i det organisatorisk-rationella där det gäller att ha kontroll och agera, att vara en handlingens man, eller med andra ord; där det gäller att inte falla?

Om vi fullföljer detta spår vill imaginationen i det manliga livssammanhanget kunna tänkas ha en annan utformning. Det handlar inte om att idealisera det begränsande som är inestängt utan om en längtan efter ett onto-

logiskt utrymme för handling som män har varit avskurna från, om en sökan efter omsorg, emotionell kompetens och estetisk utlevelse i skapandet av "det nära livet".

Nya och fler berättarrum

I de föregående avsnitten har vi argumenterat för att forskningen måste utveckla teoretiska begrepp för att kunna omfatta de sociala förändringspotentialerna i mäns liv på så sätt att det sammansatta eller komplexa och det tvekan- eller latent kommer fram. Vi vill nu undersöka några metodiska ingångar till förståelsen av förändring i mäns liv. Utgångspunkten är här att särskilda intervjumetoder är nödvändiga om man vill förstå det komplexa och latent i mäns erfarenheter, metoder som kan fånga olika facetter av könets betydelse hos enskilda män.

När man ställer direkta frågor om könets betydelse i en kvalitativ intervjusituation får man sällan höra något annat än förutsägbara historier som bygger på en könsdualism eller djupstrukturer av vad en riktig man eller kvinna kan och bör göra. Det beror på att det komplexa och sammansatta i vardagspraktikerna ofta berättas i en form eller med en retorik som anknyter till tidigare praktiker. På så sätt kan förändringar i mäns vardagspraktik bli omdefinierat och osynliggjort, både för den enskilde mannen själv men också för forskaren. Man kan säga att intervjusituationen måste ta hänsyn till att kön inte är en given kategori som existerar hos den intervjuade eller hos intervjuaren i en bestämd form, utan kan ta sig olika uttryck som kan komma fram i intervjun om man skapar utrymme för det. Som vi tidigare nämnt hänger detta samman med att kön har en särskild status i relation till hur subjektet tillskriver sina handlingar mening. Vi har tidigare citerat Jorun Solheim om att kön

fungerar som en symbol som överför mening och därmed ständigt uppträder i nya skepnader (s. 108).

Intervjuformen ger utrymme för flera parallella berättelser om kön om man använder en teknik med flera berättarrum eller om man kompletterar intervjuerna med deltagarobservationer. Berättarrumstekniken går ut på att man etablerar ett rum för två olika typer av berättelser i intervjusituationen. Den ena handlar om hur en dag gestaltas från morgon till kväll. Denna variant har vardagens rum som kontext och det är utifrån denna som den intervjuade skapar mening i sin framställning av sig själv. Den andra berättelseformen skapas genom ett samtal om teman som har betydelse för det man vill undersöka. Exempel på teman som leder fram till förändringar i faderskapet kan vara: Hur tycker du att en bra far ska vara? Eller: Försök att beskriva ditt eget faderskap i förhållande till din egen fars. Kontexten för detta andra berättarrum är här de kulturella narrationsmönstren för manligt och kvinnligt. Genom att sätta de två berättelserna i dialog med varandra, både under intervjun och i den efterföljande analysen, öppnas möjligheter för att tala om motsättningar i de två typer av självframställningar som den intervjuade skapar i intervjusituationen.³¹

Vi vill i det följande ge ett exempel på berättarrumstekniken från en intervju med en far som är föräldraledig. På en direkt fråga om han nu prioriterar att hinna med det dagliga hushållsarbetet berättar han att han inte utför något hushållsarbete och att detta är ett återkommande diskussionsämne i hans och hans partners liv. Men i hans berättelser om vad han gör från morgon till kväll finns flera beskrivningar av hushållsarbete. I faderns beskrivning av faderskapet räknas hushålls-arbetet alltså

inte. Han tar avstånd ifrån det, men i hans berättelse om vardagen med spädbarnet löper hushållsarbetet som en röd tråd genom dagen. Detta kan man tolka så att fadern genom att ta avstånd från hushållsarbetet, vilket i vår kultur förknippas med kvinnlighet, undviker att feminiseras i sin nya position som vårdare av ett spädbarn.³²

Faderns avståndstagande till hushållsarbete kan ses som uttryck för hans rädsla att falla och därigenom framstå som omanlig, och för en inre disciplinering. Paradoxen uppstår först när fadern ska framställa sin praktik i förhållande till sitt kön, först då fungerar den inre disciplineringen varpå fadern förnekar sitt bidrag till hushållets skötsel. På detta sätt öppnar berättarrumstekniken för en mer komplex förståelse av den skärningspunkt som idag existerar mellan mäns dagliga praktik och de fastlåsta djupstrukturer som tillsammans med den traditionella könsbundna arbetsdelningen utgör ett ganska segt tolkningsunderlag för den enskilde mannens handlingar och erfarenheter i livssammanhang som ständigt förändras. Berättarrumstekniken kan således användas för att få insikter i förändringsprocesser i de intervjuade personernas vardagspraktik, insikter som inte artikuleras på en självreflexiv nivå eftersom de normgivande djupstrukturerna som talar om vad en bra man kan och bör göra utesluter sådan reflektion.

I-princip-mannen

Men kan berättarrumstekniken också fånga den förändringspotential hos män som fortfarande bara kommer till uttryck på ett ideologiskt plan och som inte manifesteras i praktiken? Ett passande exempel här kunde vara "i-princip-mannen" som Lars Jalmert beskrev på 1980-talet, och som man möter i

olika utgåvor i ett flertal analyser av arbetsdelning inom familjen.³³ I-princip-mannen är för jämställdhet och rättvis fördelning av arbetet i hemmet och utanför, i princip. Det blir bara inte riktigt så. En vanlig tolkning av detta glapp mellan ideal och praktik är att män finner det svårt att legitimera en ojämlig fördelning samtidigt som de får fördelar av den. Vi tänker oss att berättarrumstekniken kan användas för att få en mer nyanserad förståelse av vilka förhållanden i mäns livssammanhang, i den könsrelaterade arbetsdelningen och i djupstrukturerna som hindrar respektive främjar att en principiell anslutning till jämställdhetsdiskursen också levs ut i praktiken. Med berättarrumstekniken kan man möjligen få fram andra berättelser som bättre kan visa vilken funktion jämställdhetsdiskursen har när det gäller att skapa förändring, och om diskursen eventuellt står i vägen för förändring.

Ett annat exempel på hur berättarrumstekniken kanske kunna ge nya insikter är i förhållande till tendenser bland män att idealisera familjens betydelse. I *Menns livssammenheng* (1993) beskrevs den moderna "familjeidealiseraren" som en person som idealiserar sitt eget deltagande i familjen, ungefär på samma sätt som vi skissade kvinnornas idealisering i presentationen av Prokops teori.³⁴ Denna idealisering understöds av framväxten av en egen marknad för kokböcker och köksredskap för avancerad matlagning. Idag verkar detta appellera till män minst lika mycket som till kvinnor, och designbutikerna rapporterar om ökad efterfrågan från manliga kunder. Kan berättarrumsmetoden tydliggöra motsättningar och förbindelser mellan en sådan idealisering av ett tidigare kvinnligt praktikområde och en strävan efter förändring i mäns liv som inte bara handlar om kompensatorisk

maskulinisering av ett område som tidigare haft feminina konnotationer? Kanske kan vi tänka oss att idealiseringen av familjen uttrycker längtan efter och behov av att leva ut andra sidor av sitt jag som kan generera en ny praxis, om eller när de materiella villkoren är mogna för det.

Synliggöra sociala förändringar

De pågående förändringarna i könsarbetsdelningen i Norden är nära förbundna med olika former av förändringar i kvinnors och mäns liv. Med denna artikel har vi velat utforska några teoretiska och metodiska redskap som kan synliggöra bestämda aspekter av dessa förändringar.

Kvinno- och könsforskningen har kunnat omfatta förändringar i kvinnors liv genom att det har varit möjligt att skapa ett betydelsebärande sammanhang mellan motiv för förändring hos stora grupper av kvinnor och deras position som underordnade innanför den strukturella könsmakten. Vi har argumenterat för att delar av den kritiska mansforskningen har vissa bestämda begränsningar när den söker vidare på detta spår och lokaliserar mäns motivation för förändring till marginella och underordnade maskulinitetsformer. Genom att begränsa sig till en sådan förbindelse mellan underordning och förändringsmotivation risikerar både könsforskningen och mansforskningen att göra sig blind för ansatser till förändring som är brett förankrade i "mitten" av mäns livsvärld och i spänningsförhållanden inom denna.

Det som enligt vår mening utgör en allvarlig begränsning är inte att man söker efter att gripa förbindelsen mellan olika former av underordning/marginalisering och motivation för att söka förändring. Begränsningen ligger i att man stänger dörren för att söka strukturella

förändringspotentialer i det som inte framstår som underordnat eller marginaliserat. Det är just för att de "normala" män, vilka hos Connell så träffande beskrivs som de "tyst medverkande", *inte* på samma explicita sätt som de marginaliserade artikulerar sina förändringsmotivationer som den kritiska mansforskningen bör rikta blicken mot dessa. För kanske är grunden till deras *tysta* medverkande just att de har varit *avskurna* från berättelsemönster som skapar samband mellan gemensamma erfarenheter i deras personliga liv och ett bredare och mer sammanhängande politiskt förändringsprojekt. Vi menar att de konkreta förändringarna inom arbetsdelningen mellan könen i Norden i dag öppnar för artikuleringar av maktlöshet, saknad och längtan som har varit helt eller delvis dolda, samt för föreställningar om en sammanflätning mellan mäns subjektiva motiveringar och deras strukturella position.

Under en sådan fas blir det viktigt att mans- och könsforskningen undviker att bidra till att reproducera föreställningar om att det bara är de marginella och underordnade som "äger" potentialen till förändring utan istället går in i denna tystnad, i stängslena och drömmarna. Eller som vi har föreslagit i denna artikel; i rädslan för att falla och imaginationen i det normal-manliga. Vi har argumenterat för att mansforskningen behöver utveckla redskap som kan fånga sådant som inte föreligger som en tydligt artikulerad praktik eller ett tydligt medvetande, utan som just utifrån bristen på ett omedelbart samband mellan strukturella och personliga motiv för förändring framstår som mer tvekande, sammansatta och diffusa. Och vi har argumenterat för att vi behöver redskap som kan öppna för nya betydelse-sammanhang mellan längtan och imaginationer som i dag framstår som något individuellt-pri-

vat, och mer vidsträckta motivations- och förändringspotentialer i mäns livssammanhang.

Ett exempel här kan vara den nya förbindelsen mellan maskulinitet och intresset för matlagning och hemmets interiör. Istället för att ses som ett uttryck för förändringsmotivationer som kan få vittgående konsekvenser för könsarbetsdelningen har sådana drag av förändring en tendens att framstå som ytliga krusningar, som maskulinitetens nya "erövring" eller "pynt". Men då mister vi kanske en möjlighet att ge röst och social kraft åt en strukturellt betingad längtan i mäns livssammanhang, en längtan som inte bara handlar om kulturell ytlighet, utan om djupt upplevda motivationer för involvering på en arena som tidigare har varit kvinnors ansvar. Det är dessa möjliga förbindelser mellan subjektivt upplevd saknad och längtan i manliga livsvärldar och förändringar i könsarbetsdelningens symbolska och materiella djupstruktur vi har sökt att komma på spåren i denna artikel.

Översättning: Asbjörg Westum & Eva Zetterman

Noter

1. Se t ex Arne Nilsson: "Den nye mannen – finns han redan?", *Kvinnors och mäns liv och arbete*, red. Joan Acker m fl, SNS 1992; Øystein G. Holter och Helene Aarseth: *Menns Livssammenheng*, Ad Notam Gyldendal 1993; Svend Åge Madsen m fl: *Fædres tilknytning til spædbørn*, Hans Reitzel 2002; Berit Brandth och Elin Kvande: *Fleksible Fedre. Maskulinitet, arbeid, velferdsstat*, Oslo universitetsforlag 2003.
2. Holter och Aarseth 1993; Bente Marianne Olsen: *Nye fædre på orlov. En analyse af de kønsmæssige aspekter ved forældreorlovsordninger*, diss. Københavns universitet 2000 nr 14.

3. Det nordiska projektet "Välfärd, maskulinitet och social innovation" genomförs av nio forskare med olika ämnesbakgrund från alla nordiska länder. Det finansieras av Nordiska Ministerrådet och avslutas 2005. Vi tackar alla i gruppen för värdefulla kommentarer till artikeln, särskilt Øystein Holter som har diskuterat upplägget med oss och bidragit med värdefulla idéer för en vidareutveckling av den.
4. Lars Platin: *Mäns föräldraskap. Om faderskap och manlighet i ett livsperspektiv*, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet 1999; Madsen m fl 2002; Berit Brandth och Elin Kvande: "Nye fædre i likestilte familier", *Familie for tiden. Stabilitet og forandring*, red. Berit Brandth och Kari Moxnes, Aschehoug 1996; Lisbeth Bekkengen: *Man får välja. Om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv*, Liber 2002.
5. Ulrike Prokop: *Kvinnors livssammanhang. Begränsade strategier och omåttliga önskningsar*, Rabén & Sjögren 1981.
6. Detta mönster sågs t ex i danska folketingsdebatter under 1970- och 80-talen angående danska faders möjlighet att erhålla föräldraledighet. Här blev ledighet för män uteslutande diskuterat som ett led i kvinnors möjlighet till jämställdhet med män på arbetsmarknaden och aldrig i förhållande till mäns jämställdhet med kvinnor i hemmen eller i relation till barns rätt till en närvarande far, Olsen 2000 kap 3.
7. Else Christensen: *Det 3-årige barn*, rapport nr 3 fra forløbsundersøgelse av børn født i 1995, SFI 2000:10, s. 106.
8. Även om vi här väljer att lägga fokus på motsättningar i mäns positioner genom att utgå från normalarbetstagaren är vi uppmärksamma på att intagandet av en position i familjen där man får huvudansvaret genom att t ex ta föräldraledigt eller gå ner på deltid för stora grupper av kvinnor betyder att de på längre sikt får en mindre livsinkomst och sämre pension, samt att när det rör sig över en längre tidsperiod kan leda till en marginalisering på arbetsmarknaden i förhållande till kärnarbetskraften. För en diskussion av dessa aspekter kring könsarbetsdelningen, se Olsen: "Orlov til børnepasning. En familjepolitisk revolution?", *Kvinder, Køn og Forskning*, 1997:2.
9. Bekkengen 2002, s. 104.
10. Se t ex Berit Brandth och Elin Kvande: "Når likhet bliver ulikhet. Foreldres forhandlinger om barneomsorg", *Nye kvinner, nye menn*, red. Runa Haukaa, Gyldendal 1991; Kvande och Brandth 1996; Holter och Aarseth 1993; Ulla Björnberg: "Mäns familjeorientering i förändring", *Janus & Genus. Om kön och social identitet i familj och samhälle*, red. Björnberg m fl, Brombergs 1994; Lisbeth Bekkengen: *Mäns föräldraledighet. En kunskapsöversikt*, Jämställdhetscentrum, Högskolan i Karlstad 1996, s. 12; Bekkengen 2002. För en uppdatering av kritiken se Olsen 2000, s. 106–108, 229–234.
11. Robert Connell: *Masculinities*, Polity Press 1995, s. 82.
12. Stephen Whitehead: "Man. The Invisible Gendered Subject?", *The Masculinities Reader*, red. Stephen Whitehead och Frank J. Barrett, Polity Press 2001, s. 357.
13. Se t ex Harry Brod (red.): *The Making of Masculinities. The New Men's Studies*, Allen and Unwin 1987, och Michael S. Kimmel: *Manhood in America. A Cultural History*, Free Press 1996.
14. Sartre citerad i Connell 1995, s. 18. Översättningar av citat i denna text är gjorda av artikelförfattarna.

15. Whitehead 2001, s. 361.
16. Se Øystein G Holter: *Gender, Patriarchy and Capitalism. A Social Forms Analysis*, Universitetsforlaget i Oslo 1997.
17. Connell 1995, s. 82.
18. Helene Aarseth: *Mellom likegjøringen og det Andre. Mannen som innfallsport til forståelser av det kvinnelige*, Institutt for Sosiologi, Oslo universitet 1994.
19. Victor Seidler: "Masculinities, Bodies and Emotions", foredrag vid Senter for kvinne- og kjønnsforskning, Oslo universitetet, 21 oktober 2003.
20. Connell skriver: "Thus a male member of the prominent business dynasty was a key figure in the gay/transvestite social scene in Sydney in the 1950's because of his wealth and the protection this gave in the cold war climate of political and police harassment" (1995, s. 77).
21. Se t ex Simone de Beauvoir: *The Second Sex*, Vintage 1997; J.W. Scott: *Gender and the Politics of History*, Columbia University Press 1988; Yvonne Hirdman: "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1988:3, s. 49–63; Holter 1997; Jorunn Solheim: "Shelter from the storm", *Beyond the Selfevidence of Everyday Life*, red. Tordis Borch Borchgrevink och Øystein G. Holter, Hants 1995; Jorun Solheim: "Kjønn som analytisk nøkkel til kultur", *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 2002:1, s. 105–117.
22. Judith Kegan Gardiner: *Masculinity Studies and Feminist Theory. New Directions*, Colombia University Press 2002.
23. Claes Ekenstam m fl (red): *Sprickor i fasaden. Manligheter i förändring*, Gidlunds 2001, s. 9.
24. Jonas Liliequist: "'Flep eller hustyrann'. En diskurs om manlighet, makt og auktoritet i 1600- og 1700-talets Sverige", *Køn, religion og kvinder i bevægelse*, Konferensrapport från det VI Nordiske historikermötet, Tisvildeleje 12-15 augusti 1999, red. Anette Warring, Institut for historie og samfundsforhold, RUC 1999. Enligt Liliequist uppstod det under 1700-talet ett skifte i synen på det manliga. Från att ha representerat en kroppslig styrka och en vilja till kamp värderades nu borgerliga dygder som knöts till sinnet och som inte bands till könet. Därmed blev det nödvändigt att finna orsaken till mäns makt och auktoritet i en naturaliserad arbetsdelning, och mäns och kvinnors olika sfärer började ta form. De borgerliga dygderna för manligheten var självbehärskning och kontroll av känslor och lidelser, vilka tillsammans med kroppslig styrka utgör kärnan i manligheten, medan det som hotar manligheten, det omanliga, definieras som okontrollerade känslomässiga begär och lidelser, vilka oftast är förbundna med kvinnlighet.
25. Claes Ekenstam m fl (red.): *Rädd att falla. Studier i manlighet*, Gidlunds 1998 och Ekenstam: "Rädd att falla. Gråtens och mansbildens sammanflätade historia", *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*, red. Anne Marie Berggren, FNR rapport 1999:4.
26. Jari Kousmanen: "I finska mäns sällskap på en resa mot modern manlighet", *Sprickor i fasaden. Manligheter i förändring*, red. Ekenstam m fl, Gidlunds 2001.
27. Se Jørgen Lorentzen: *Mannlighetens muligheter*, Ascheoug 1998.
28. Marie Nordberg: "Hegemonibegreppet och hegemonier inom mansforskningsfältet", *Hegemoni och mansforskning*, Rapport från nordiska workshopen i Karlstad 19–21 mars

- 1999, red. Folkesson m fl, Karlstads universitet 2000.
29. Elisabeth L. Furst: "Kvinnepolitiske nøkkelttekster. Ulrike Prokop. Kvindelig Livssammenheng", *Nytt om Kvinneforskning* 1989:4.
30. Lefebre i Prokop 1981, s. 97.
31. För ytterligare beskrivning av berättartekniken se Olsen 2000 och Olsen: "Far i mors sted", *Kvinder, Køn og Forskning*, 2002:1, s. 42–52.
32. Olsen 2000.
33. Lars Jalmert: *Den svenske mannen*, Tidens förlag 1980.
34. Holter och Aarseth, 1993.

Summary

The article discusses theoretical and methodical approaches to masculinity and social change. The authors argue that a Nordic critical research on men and masculinities should develop analytical tools that enable us to grasp potentials for change in what they call "normal male" life patterns. Changes in Nordic masculinities are not necessarily attached to experiences of subordination or marginalisation in relation to a hegemonic masculinity. We should also seize potentials for change in the tensions generated within men's life world and their structural position in the gendered division of work.

In this light, alternative approaches to seize the social change that are generated within the process of men's intimate life patterns are discussed. The authors point at two theoretical approaches that enable us to grasp the dialectic between limitations and possibilities of "normal male" life patterns. The first approach is the concept of manliness – unmanliness, which catches the opposed paradox between preserving the conception of manliness and the fear of giving it up and take up new life patterns. This is gathered in the meaning of "fear of falling". The other approach is based on the concept

of social imagination developed by the German sociologist Ulrike Prokop. This concept has been redefined to cover men's perception of their own subjective needs and to explain – in relation to intimate life patterns – the potential longing for creating new practices of the gender division of labour.

Methodically, the article points at a qualitative approach where several narrative spaces are established in the individual interview to ensure a dialogue between the interviewee and the interviewer about the understanding of the discrepancies of the different descriptions of the interviewee himself.

Helene Aarseth

Senter for kvinne- og kjønnsforskning
Postboks 1040
Blindern
NO 0315 Oslo
helene.aarseth@skk.uio.no

Bente Marianne Olsen

Socialforskningsinstituttet
Herluftrollegade 11
DK 1052 København K
Bmo@sfi.dk